



Alireza Ghassemi Toussi; MD
E-mail: alireza_gh271@yahoo.com

رضایت آگاهانه و برائت‌نامه؛ آنچه کادر درمانی باید بداند

Informed Consent and Authorization Letter; What Medical Staff Should Know

دکتر علیرضا قاسمی طوسی

متخصص پزشکی قانونی و مسمومیت‌ها، کارشناس حقوق، مرکز تحقیقات اعتیاد، دانشگاه علوم پزشکی مشهد، مشهد، ایران

ماده ۱۵۸-... ارتکاب رفتاری که طبق قانون جرم محسوب می‌شود، در موارد زیر قابل مجازات نیست:

ج- هر نوع عمل جراحی یا طبی مشروع که با رضایت شخص یا اولیا یا سرپرستان یا نمایندگان قانونی وی و رعایت موازین فنی و علمی و نظامات دولتی انجام می‌شود. در موارد فوری اخذ رضایت ضروری نیست. ماده ۴۹۵- هرگاه پزشک در معالجاتی که انجام می‌دهد موجب تلف یا صدمه بدنی گردد، ضامن دیه است مگر آنکه عمل او مطابق مقررات پزشکی و موازین فنی باشد یا این که قبل از معالجه برائت گرفته باشد و مرتکب تقصیری هم نشود و چنانچه اخذ برائت از مریض به دلیل نابالغ یا مجنون بودن او، معتبر نباشد و یا تحصیل برائت از او به دلیل بیهوشی و مانند آن ممکن نگردد، برائت از وی مریض تحصیل می‌شود.

تبصره ۱- در صورت عدم قصور یا تقصیر پزشک در علم و عمل برای وی ضمان وجود ندارد، هرچند برائت اخذ نکرده باشد.

تبصره ۲- ولی بیمار اعم از ولی خاص است مانند پدر و ولی عام که مقام رهبری است. در موارد فقدان یا عدم دسترسی به ولی خاص، رئیس قوه قضائیه با استیذان از مقام رهبری و تفویض اختیار به دادستان‌های مربوطه به اعطای برائت به طبیب اقدام می‌نماید.

ماده ۴۹۶- پزشک در معالجاتی که دستور انجام آن را به مریض یا پرستار و مانند آن صادر مینماید، در صورت تلف یا صدمه بدنی ضامن است مگر آنکه مطابق ماده ۴۹۵ این قانون عمل نماید.

تبصره ۱- در موارد مزبور، هرگاه مریض یا پرستار بدانند که دستور اشتباه است و موجب صدمه و تلف می‌شود و با وجود این به دستور عمل کند، پزشک ضامن نیست بلکه صدمه و خسارت مستند به خود مریض یا پرستار است.

تبصره ۲- در قطع عضو یا جراحات ایجاد شده در معالجات پزشکی طبق ماده ۴۹۵ این قانون عمل می‌شود.

ماده ۴۹۷- در موارد ضروری که تحصیل برائت ممکن نباشد و پزشک برای نجات مریض، طبق مقررات اقدام به معالجه نماید، کسی ضامن تلف یا صدمات وارده نیست.

نظریه اداره کل حقوقی قوه قضائیه (شماره پرونده ۱۳۲۹-۱۸۶/۱-۹۲)

سؤال: حسب ماده ۴۹۵ قانون مجازات اسلامی مصوب ۹۲/۲/۱ هرگاه پزشک در معالجاتی که انجام می‌دهد موجب تلف یا صدمه بدنی گردد ضامن دیه است مگر آنکه قبل از معالجه برائت گرفته

رضایت در درمان به معنای اخذ اجازه از بیمار، ولی، قیم و سرپرستان قانونی وی به منظور شروع درمان، اعم از درمان‌های طبی، جراحی و یا اقدامات تشخیصی، می‌باشد.

رضایت بر دو نوع است:

۱- رضایت ضمنی یا تلویحی، حالتی است که بیمار با عمل خود آن را نشان می‌دهد، یعنی برای یک سرماخوردگی ساده به پزشک مراجعه می‌نماید و به این معنا است که رضایت به انجام درمان جهت بیماری خود به پزشک داده است.

۲- بیانی یا صریح که به دو دسته شفاهی و کتبی تقسیم می‌شود؛ الف) شفاهی: به عنوان مثال در بعضی شرایط خاص از جمله معاینات ناحیه تناسلی و پستان‌ها از نظر اخلاقی توصیه می‌شود که پزشک معالج ضرورت انجام معاینه را به بیمار توضیح دهد و از وی اجازه بگیرد.

ب) کتبی: در این موارد انجام اعمال درمانی و تشخیصی که دارای عوارض و خطر باشند با عنایت به حفظ حقوق مشترک کادر درمانی و بیماران مد نظر می‌باشد.

در مورد کلیه اعمال جراحی و اقدام‌های تشخیصی نظیر تصویربرداری با تزریق ماده حاجب، آندوسکوپی، برونکوسکوپی، ERCP، LP و غیره اخذ رضایت‌نامه الزامی است. توصیه می‌شود اخذ رضایت آگاهانه حداقل ۲۴-۱۲ ساعت قبل از انجام اعمال فوق باشد و مسلماً اخذ رضایت در اتاق عمل و پیش از شروع عمل، بیمار را در شرایط آکراه قرار داده و از نظر اخلاقی قابل قبول نمی‌باشد.

رضایت آگاهانه که در حال حاضر توجه ویژه‌ای در وزارت بهداشت به آن می‌شود، به دو مقوله رضایت و آگاهی بطور همزمان توجه دارد و در کل بدان معنا می‌باشد که کادر درمانی انجام‌دهنده اقدام تشخیصی-درمانی موظف است قبل از شروع انجام هرگونه اقدام تهاجمی غیراورژانسی، در مورد نوع بیماری، ضرورت انجام اقدام، مزایای آن، مضرات عدم انجام آن اقدام، عوارض جانبی احتمالی و روش‌های جایگزین به بیمار یا ولی وی توضیح دهد. بر گه رضایت آگاهانه باید حاوی مهر و امضای کادر درمانی انجام‌دهنده مسئول، همراه با امضا و اثر انگشت بیمار یا ولی وی باشد و دو نفر شاهد نیز امضا نمایند که مجدداً توصیه بر آن است که از اعضای درجه اول خانواده بیمار باشند.

مواد قانونی جدید مرتبط با رضایت آگاهانه، برائت و نکات قابل تأمل

در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، مواد قانونی مرتبط با اقدامات پزشکی، حاوی نکاتی جدید و قابل تأمل به شرح زیر است:

باشد و مرتکب تقصیری هم نشود و چنانچه اخذ برائت از مریض به دلیل نابلغ یا مجنون بودن او معتبر نباشد و یا تحصیل برائت از او به دلیل بیهوشی و مانند آن ممکن نگردد برائت از ولی مریض تحصیل می‌شود. ماده ۴۹۷ همان قانون نیز اعلام می‌دارد: در موارد ضروری که تحصیل برائت ممکن نباشد و پزشک برای نجات مریض طبق مقررات اقدام به معالجه نماید کسی ضامن تلف یا صدمات وارده نیست.

۱- آیا از مفهوم مخالف این دو مقرر می‌توان اینگونه استنباط کرد که در شرایط غیر ضروری اخذ برائت توسط پزشک پیش از معالجه حسب مورد از بیمار یا ولی خاص یا عام او الزامی است به گونه‌ای که نقض این تکلیف قانونی صرف نظر از اینکه در معالجه خود مرتکب تقصیر (یا قصور) شده یا نشده باشد برای اوضمان آور است؟

۲- در صورت مثبت بودن پاسخ سوال اول، این امر با منطبق تبصره ۱ ماده ۴۹۵ که چنین بیان می‌دارد: در صورت عدم قصور یا تقصیر پزشک در علم و عمل برای وی ضمان وجود ندارد هر چند برائت اخذ نکرده باشد و بند ج ماده ۱۵۸ قانون فوق که هر نوع عمل جراحی یا طبی مشروع را که با رضایت شخص یا اولیاء یا سرپرستان یا نمایندگان قانونی وی و با رعایت موازین فنی، علمی و نظامات دولتی انجام می‌شود، قابل مجازات نمی‌داند و در آن به ضرورت اخذ برائت اشاره نشده، چگونه قابل جمع است؟

۳- با لحاظ مقررات مزبور در قانون مجازات اسلامی جدید اساساً چه اثر حقوقی عملی بر اخذ برائت پیش از اعمال درمانی بار است و آثار حقوقی آن چه تفاوتی با رضایت دارد؟

پاسخ: ۱ و ۲- از ماده ۴۹۵ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ و مفهوم مخالف آن استنباط نمی‌شود که اخذ برائت توسط پزشک در موارد غیر ضروری پیش از معالجه الزامی است و آنچه از ماده مذکور، تبصره آن و همچنین ماده ۴۹۶ قانون مجازات اسلامی استنباط می‌شود این است که هرگاه اقدام پزشک مطابق مقررات پزشکی و موازین فنی باشد و هیچگونه قصور یا تقصیری نداشته باشد برای او ضمان وجود ندارد هر چند برائت اخذ نکرده و از موارد ضروری و فوری هم نباشد.

۳- کلمات «رضایت» و «برائت» مفهوم و آثار حقوقی متفاوتی دارند. اخذ رضایت برای اعمال جراحی و طبی مطابق ماده ۱۵۸ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ باعث می‌شود این اعمال قابل مجازات نباشند؛ زیرا هیچ کس حتی پزشک حق ندارد بدون رضایت بیمار یا ولی وی با چاقوی جراحی در بدن او جراحی ایجاد کند و نفس این عمل صرف نظر از آثار و نتایج، اگر بدون اخذ رضایت باشد، جرم تلقی می‌شود مگر در موارد فوری مذکور در ذیل ماده یادشده، درحالیکه اخذ «برائت» ناظر به عدم مسئولیت پزشک برای پرداخت خسارت ناشی از نتایج معالجات وی است. از مفهوم مخالف ماده ۱۵۸ برداشت می‌شود که اگر انجام عمل جراحی یا طبی غیر فوری بدون رضایت انجام شود، جرم خواهد بود. در ضمن عمل باید مشروع باشد؛ یعنی به‌عنوان مثال انجام سقط جنین بجز در موارد تصریح شده قانونی حتی اگر با رضایت اولیا باشد، جرم محسوب می‌شود. حال سؤال اینجا است که در چه مواردی رضایت شخص و در چه مواردی

رضایت ولی یا سایر افراد الزامی است:

۱- در مورد افراد بالای ۱۸ سال تمام شمس، اخذ رضایت از خود فرد به تنهایی کفایت می‌کند.

۲- برای افراد زیر ۱۸ سال لازم است که رضایت از ولی یعنی پدر یا جد پدری اخذ گردد و در صورت عدم دسترسی به این دو نفر، کادر درمانی باید بصورت کتبی از دایره سرپرستی یا قاضی کشیک کسب تکلیف نمایند. در مواردی نیز ممکن است فرد دیگری از جمله مادر به‌عنوان قیم منصوب شده باشد که رویت قیم‌نامه کتبی ضروری است و کپی آن در پرونده درمان ضمیمه گردد که در این حال قیم نقش ولی را خواهد داشت.

۳- اصل بر این است که هر فرد بالای ۱۸ سال شمس رشید می‌باشد. به عبارتی می‌تواند در امور خود در حدی که قانون مجاز دانسته، دخل و تصرف نماید. لکن، در صورتی که کادر درمانی مسئول تشخیص دهد که بیمار بالای ۱۸ سال دچار اختلال مشاعر می‌باشد، به‌عنوان مثال افراد دچار عقب‌ماندگی ذهنی، افراد مبتلا به اختلالات روانی یا سالمندان، نیاز است از مرجع قانونی جهت انجام اقدام درمانی کسب تکلیف گردد و یا قیم بیمار اجازه خود را صادر نماید.

۴- رضایت همسر صرفاً در دو مورد لازم می‌باشد:

الف) اعمال جراحی جلوگیری از بارداری به‌عنوان مثال توبکتومی، اوو فورکتومی، هیستریکتومی و وازکتومی که در حال حاضر با توجه به شرایط جاری مبنی بر افزایش جمعیت و عدم انجام اعمال فوق، عملاً رضایت همسر نیز بلاثر می‌باشد لکن شایان ذکر است در مورد خانمی باردار که در حین زایمان دچار اینرسی رحمی یا خونریزی رحمی شده است و سایر اقدامات طبی جهت کنترل خونریزی نتیجه‌بخش نبوده است و حفظ جان بیمار وابسته به عمل جراحی هیستریکتومی است، رضایت شوهر لازم نمی‌باشد.

ب) اعمال جراحی زیبایی نظیر رینوپلاستی که قانون در این زمینه ابهام دارد، مجدداً توصیه به اخذ رضایت از همسر گردیده است. در غیر این موارد، رضایت خود فرد به تنهایی کفایت می‌کند لکن اگر شاهد رضایت‌نامه همسر باشد، به مراتب بهتر است.

۵- لازم به توضیح است که عمو، مادر، جد مادری و سایر افراد به‌عنوان ولی خاص شناخته نمی‌شوند و کسب اجازه از آنها هیچ ارزش قانونی ندارد مگر این‌که به‌عنوان قیم شناخته شده باشند.

۶- در موارد فوریت نیاز به اخذ رضایت نمی‌باشد.

۷- اخذ رضایت از بیمار یا ولی یا قیم وی به‌منزله رفع مسئولیت کادر درمانی نیست و رعایت موازین فنی، علمی و نظامات دولتی ضروری است و این بدان معناست که باید بر اساس علم روز، اصول فنی، توجه داشتن به بیماری‌های شایع منطقه و اپیدمیولوژی درمان صورت پذیرد. به‌عنوان مثال اگر در این راستا و پس از اخذ رضایت آگاهانه در حین عمل جراحی، بیمار فوت نماید و علت فوت حساسیت به داروهای بیهوشی ذکر شده باشد، در صورتی که شرح حال دقیق توسط پزشک بیهوشی اخذ شده باشد، راهی برای آشکارسازی قبلی این حساسیت وجود نداشته باشد و عملیات احیا به درستی صورت پذیرفته باشد، کادر درمانی تبرئه خواهند شد.

لطفاً به این مقاله از ۱ تا ۲۰ امتیاز دهید و به شماره پیامک مجله (۳۰۰۰۷۸۳۸) ارسال فرمایید.

نحوه امتیازدهی: امتیاز- شماره مقاله

کد مقاله: ۶۸۰۹

منابع

مجلس شورای اسلامی. قانون مجازات اسلامی. تهران: مجلس شورای اسلامی؛ ۱۳۹۲.